

HARRI SIISKONEN

Lammin läpimurrosta Johannesburgin haasteeseen

Ympäristöhistoria suomalaisessa historiantutkimuksessa

Harri Siiskonen pohtii, miten suomalainen historiantutkimus on vastannut lisääntyneeseen ympäristötiedon kysyntään. Hän keskittyy arvioimaan modernin ympäristöhistorian tutkimuksen saavutuksia Suomessa ja muissa maissa.

■ Syyskuun alussa 2002 Johannesburgissa järjestetty kestävä kehityksen huippukokous, *World Summit on Sustainable Development* (WSSD), painotti hyväksymässään toimintasuunnitelmassa köyhyyden lievittämisen, kestävien tuotanto- ja kulutustapojen omaksumisen sekä luonnon monimuotoisuuden vaalimisen ensiarvoisuutta. Visioinnin sijaan kokous peräänkuulutti lukuisien aiemmin tehtyjen kestäväan kehitykseen tähänneiden päätösten toimeenpanoa.¹

Asteittainen sitoutuminen Norjan pääministeri Gro Harlem Brundtlandin johtaman YK:n komission 1980-luvun lopulla määrittelemiin kestäväan kehityksen periaatteisiin on tarjonnut runsaasti haasteita niin julkishallinnolle, elinkeinoelämälle kuin akateemiselle yhteisöllekin.² Korkeakoululaitoksen piirissä ympäristötiedon kysynnän voimakkaaseen kasvuun on reagoitu aktiivisimmin luonnon- ja yhteiskuntatieteissä. Ympäristöosaamiseen kohdistuneesta panostuksesta kertoo ympäristökysymyksiin erikoistuneiden tutkimus- ja opetusvirkojen perustaminen sekä eri tyyppisten, usein monitieteisten, ympäristöopintokokonaisuuksien käynnistäminen.

Ympäröivän luonnon huomioon ottaminen historiallisia ilmiöitä tutkittaessa ei sinällään ole uutta historiantutkimuksessa.

Timo Myllyntaus, Ilmo Massa ja Mikko Saikku luonnehtivat perinteisen historiantutkimuksen tapaa lähestyä luonnon ja ihmisen välistä vuorovaikutusta osuvasti *vaistonvaraiseksi ympäristöhistoriaksi*.³ Myllyntaus ulottaa sen suomalaiset juuret aina 1700-luvun katovuosiluetteloihin ja säähavaintoaineistoihin.⁴

Vaistonvaraisesta moderniin ympäristöhistoriaan

Suomalainen *vaistonvarainen ympäristöhistorian* tutkimus kohdentui Myllyntauksen mukaan selkeästi kolmelle alueelle: ilmastoto-, metsä- ja vesikysymyksiin.⁵ Se lähestyi luontoa pääsääntöisesti antroposentrisestä näkökulmasta, kun taas moderni luonnon ja ihmisen välistä vuorovaikutusta tutkiva ympäristöhistoria painottaa ekosentristä lähestymistapaa sijoittamalla ihmisen ekosysteemin osaksi. Ympäristöongelmat eivät

1. Johannesburgin kokouksen annista enemmän osoitteessa <http://www.johannesburgsummit.org/>. *Ulkopolitiikka*-lehti omisti vuoden 2002 kolmannen numeron Johannesburgin kokouksen tulosten arviointiin, ks. esim. Henri Vogt (2002) 'Periaatteista toimintaan', *Ulkopolitiikka*, 3/2002, 2–4; Taisto Huimasalo (2002) 'Johannesburgin huippukokous: välitarkistus, päätepiste vai alku uudelle', *Ulkopolitiikka*, 3/2002, 5–11.

2. Ks. *Our common future: World Commission on Environment and Development* (1988) Oxford: Oxford U. P. Brundtlandin komissio määritteli kestäväälle kehitykselle neljä ulottuvuutta: ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen. Viime aikoina kestäväan kehityksen periaatteisiin on alettu sisällyttää myös eettinen kestävyys.

3. Timo Myllyntaus (1991a) 'Ympäristöhistorian näkökulma', teoksessa Ilmo Massa ja Rauno Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöubkien haaste yhteiskunnalle*, Gaudeamus: Helsinki, 93–94; Ilmo Massa (1993) 'The 'Paradox of Insignificant Change Perspectives on Environmental History'', *Environmental History Newsletter*, 5/1993, 3; Mikko Saikku (2001) *The Evolution of a Place. Patterns of Environmental Change in the Yazoo-Mississippi Delta from the Ice Age to the New Deal*, *Renvall Institute Publications 12*, Helsinki: University of Helsinki, 16.

4. Timo Myllyntaus (1991b) 'Suomalaisen ympäristöhistorian kehityslinjoja', *Historiallinen Aikakauskirja*, 4/1991, 321–331; ks. myös Myllyntaus (1991a) 93–114. – Sivuutan suomalaisen ympäristöhistorian *vaistonvaraisen vaiheen* lyhyellä yhteenvedolla viitaten Myllyntauksen esityksiin. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/1991 oli ympäristöhistorian teemanumero, joka sisältää relevanttia tietoa ympäristöhistorian tutkimusmenetelmistä ja tutkimuksen keskeisistä lähtökohdista sekä perhdyttää alan tutkimusperinteeseen Suomessa, Yhdysvalloissa ja Saksassa.

5. Myllyntaus (1991b) 321–331.

useimmiten kunnioita myöskään valtakuntien rajoja ja ovat harvemmin ratkaistavissa yhden tieteenalan keinoin, mikä korostaa kansainvälisyyden ja tieteidenvälisyyden merkitystä ympäristöhistorian tutkimuksessa.⁶

Modernin ympäristöhistorian syntyä vauhdittivat ympäristöliikkeiden nousu ja ympäristötietoisuuden leviäminen laajoihin kansankerrokseen 1960-luvulla. Varsinkin Rachel Carsonin teos *Silent Spring* (1962) herätti laajaa huomiota, ja se julkaistiin myös suomeksi nimellä *Äänetön kevät* (1963).⁷ 1970-luvun alun öljykriisi ja synkät ennusteet maapallon raaka-ainevarojen riittävydestä sekä kehitysmaiden vaatimukset uudesta kansainvälisestä talousjärjestyksestä (UKTJ) vaikuttivat ympäristöliikkeeseen. Luonnon- ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen nopea laajeneminen antoi niin ikään virikkeitä ympäristöhistorialliselle tutkimukselle.⁸

Modernin ympäristöhistorian juuret on perinteisesti johdettu Yhdysvaltoihin, mikä alan institutionalisoitumisesta katsottuna on perusteltua, muttei muuten. Vuonna 1975 amerikkalaiset ympäristöhistorioitsijat perustivat yhteistyöelimekseen tieteellisen seuran, *The American Society for Environmental History* (ASEH), ja äänitorvekseen *Environmental Review* -aikakauskirjan.⁹

6. J. Donald Hughes ja Joachim Radkau kiteyttävät maailman ympäristöhistorian yleisesityksissään erinomaisesti luonnon ja ihmisen välisen vuorovaikutuksen muuttumisen varhaisista keräilijä- ja pyyntikulttuureista jälkiteollisiin yhteiskuntiin, ks. J. Donald Hughes (2001) *An Environmental History of the World: Humankind's Changing Role in the Community of Life*, London: Routledge; Joachim Radkau (2000) *Natur und Macht. Eine Weltgeschichte der Umwelt*, München: Beck. J.R. McNeill kohdentaa tarkastelunsa 1900-lukuun, ks. J.R. McNeill, J. R. (2001) *Something New under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*, New York: W. W. Norton & Company.

7. Rachel Carson (1962) *Silent Spring*, Boston (MA): Houghton Mifflin Company; Rachel Carson (1963) *Äänetön kevät* (Suom. Pertti Jotuni), Helsinki: Tammi. *Helsingin Sanomat* reagoi näkyvästi *Silent Spring* -teoksen ilmestymiseen julkaisemalla vuoden 1963 alussa (7.1.–7.2.) kirjasta kymmenosaisen käännöksen.

8. Ks. esim. Donald Worster (1990) 'Transformations of the Earth: Toward an Agroecological Perspective in History', *The Journal of American History*, 4/1990, 1088–1089.

9. Aikakauskirja ilmestyy tällä hetkellä nimellä *Environmental History*. Modernin ympäristöhistorian läh-

Eurooppalaisten tutkijoiden järjestäytymisen eteni huomattavasti hitaammin. Vuonna 1988 Bad Homburgissa Saksan Liittotasavallassa perustettiin *European Association for Environmental History* (EAEH), jonka julkaisema aikakauskirja *Environmental History Newsletter* oli amerikkalaisen sisarjärjestönsä julkaisuun nähden vaatimaton. Suomea Euroopan ympäristöhistorian seuran perustavassa kokouksessa edusti kasvitieteen professori Yrjö Vasari.¹⁰

Modernin ympäristöhistorian tutkimuksen viriäminen Euroopassa ei jäänyt odotamaan tutkijayhteisön järjestäytymistä, vaan uudenlaista lähestymistapaa edustavia teoksia ilmestyi Yhdysvaltojen tapaan jo 1970-luvulla.¹¹ Suomessa modernin ympäristöhistorian juurruttamisen käynnisti Suomen Akatemian vuosina 1973–77 rahoittama Itä-Suomen ympäristöhistorian tutkimushanke, johon osallistui historioitsijoiden lisäksi mm. arkeologian, paleoekologian, maantieteen ja folkloristiikan tutkijoita. Hanke niin ikään lanseerasi käsitteen ympäristöhistoria suomalaisen tieteen käsitteistöön.¹² Ensimmäi-

tökohdista käydystä keskustelusta Yhdysvalloissa, ks. *The Journal of American History*, 4/1990. Ks. myös Mikko Saikku (1991) 'Ympäristöhistoria Yhdysvalloissa', *Historiallinen Aikakauskirja*, 4/1991, 310–315; Saikku (2001) 15–22.

10. Christian Pfister (1989) 'Bad Homburg – Birthplace of the European Association for Environmental History', *Environmental History Newsletter*, 1/1989, 1–3. EAEH:n toiminta näivettyi 1990-luvun puolivälissä ja seura perustettiin uudelleen vuonna 1999 nimellä The European Society for Environmental History (ESEH). EAEH:n toiminnan näivettymisen vanavedessä *Environmental History Newsletter* -aikakauskirjan ilmestyminen päättyi. Vuonna 1995 The White Horse Press alkoi julkaisemaan *Environment and History* -aikakauskirjaa. Amerikan mantereen ympäristökysymyksiin keskittyneiden amerikkalaisten aikakauskirjojen vastapainoksi *Environment and History* pyrki huomioimaan paremmin muun maailman ympäristöongelmat.

11. Ks. esim. Richard G. Wilkinson (1973) *Poverty and Progress: An Ecological Model of Economic Development*, London: Methuen. Wilkinson lähestyi teoksessaan mm. Englannin teollista vallankumousta ekologisesta näkökulmasta. Ks. myös John Sheail (1976) *Nature in Trust. The History of Nature Conservation in Britain*, Glasgow and London: Blackie; Oliver Rackham (1976) *Trees and Woodland in the British Landscape*, London: J.M. Dent.

12. Veijo Saloheimo, Matti Lakio, Kari Pitkänen ja Jukka Vuorinen (1978) *Itä-Suomen ympäristöhistoriallisen tutkimuksen loppuraportti. Joensuun korkeakoulu, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 33*, Joensuu: Joensuun korkeakoulu.

nen modernia ympäristöhistoriaa edustava laajempi tutkimus Suomessa ilmestyi vuonna 1978, jolloin Itä-Suomen ympäristöhistoriahankkeeseen työnohjaajan ominaisuudessa osallistunut professori Sven-Erik Åström julkaisi teoksen *Natur och byte*.¹³

Modernin ympäristöhistorian ensimmäiset tuotokset eivät kuitenkaan synnyttäneet erityisempää imua alaa kohtaan historiatieteiden piirissä vielä 1980-luvulla, vaan alan juurruttamisesta vastasivat yhteiskunta- ja luonnontieteilijät. Suomalaisen historiantutkimuksen tilaa luodannut *Historia nyt* -kokoomateos vuodelta 1990 esitteli alan uusista suuntauksista jo nais- ja teknologian historiaa, muttei vielä ympäristöhistoriaa.¹⁴ Vuonna 1991 ilmestynyt *Historiallisen Aikakauskirjan* ympäristöhistorian teemanumero oli ensimmäinen näkyvä hyväksymisen osoitus uudelle tutkimusalueelle metodisesti ja temaattisesti eriytyvässä historia-tieteiden kentässä.

Helsingin yliopiston Lammin biologisella asemalla syyskesällä 1992 järjestetty kansainvälinen ympäristöhistorian symposiumi osoittautui todelliseksi käännekohtaksi suomalaisessa ympäristöhistorian tutkimuksessa ja opetuksessa. Järjestäjät olivat onnistuneet kutsumaan symposiumiin alan johtavia amerikkalaisia ja länsieurooppalaisia tutkijoita kotimaisten ja pohjoismaalaisten osanottajien lisäksi. Kaikkiaan tapaaminen keräsi runsaat 50 ympäristöhistoriasta kiinnostunutta kirjavan tiedetaustan omaavaa tutkijaa.

Lammin symposiumi tarjosi erinomaisen tilaisuuden suomalaisille tutkijoille esitellä tutkimustuloksiaan ja -ideoitaan kansainväliselle tiedeyhteisölle. Menestystä täydensi vielä *Environment and History* -aikakauskirjan Lammin symposiumille omistama erityinen teemanumero vuonna 1996.¹⁵ Lammin symposiumin vauhdittamana suomalainen ympäristöhistorian tutkimus otti pitkän harppauksen eteenpäin erityisesti historiatieteiden piirissä. Ympäristöhistorian opetus hivuttautui historian laitosten opetustarjontaan erikoiskurssien muodossa ja alan opinnäytteitä alettiin valmistella.

Ympäristöhistoria menee metsään

Metsien käyttö ja metsäpinta-alan häviämisen ovat olleet selkeästi suosituimpia ympäristöhistorian tutkimuskohteita *Environment and History* -aikakauskirjassa julkaistujen artikkeleiden perusteella. Merkille pantavaa on niin ikään aikakauskirjan kehitysmäiden metsäkysymyksille omistama runsas palstatila. Metsähistorian pitkän kansallisen tutkimustradition ansiosta suomalaisten alan tutkijoiden on ollut verraten vaivatonta osallistua kansainväliseen keskusteluun. Näyttävä käyntikortti suomalaisen ympäristönäkökulmaa painottavan metsähistorian tutkimuksen laajuudesta ja monipuolisuudesta on Timo Myllyntauksen ja Mikko Saikun toimittama kokoomateos *Encountering the Past in Nature*, jossa Suomen metsien lisäksi tutkimuskohteina ovat olleet Yhdysvaltojen ja Thaimaan metsät ja kirjoittajina historioitsijoiden lisäksi maantieteilijä ja metsäntutkija.¹⁶

Suomalainen metsähistorian tutkimus on ympäristönäkökulmasta lähestyttynä jaoteltavissa karkeasti kahteen kategoriaan: pitkän aikavälin holistisiin analyyseihin sekä näkökulmaltaan rajatumpiin sektoritutkimuksiin. Ympäristösosiologian alaa edustava Ilmo Massan väitöskirja *Pohjoinen luonnonvalloitus* vuodelta 1994 oli vakuuttava osoitus modernin ympäristöhistorian tarjoamista mahdollisuuksista. Massa lähestyi luontoa ja luonnonvarojen hyödyntämistä ryöstötalous-käsitteen kautta ravistellen voimakkaasti perinteiseen luonnonvalloituksen ideologiaan perustuneita tulkintoja.¹⁷ Historiatieteissä ympäristönäkökulmasta metsähistoriaa luotaavia väitöskirjoja saatiin odot-

13. Sven-Erik Åström (1978) *Natur och byte. Ekologiska synpunkter på Finland's ekonomiska historia*, Helsingfors: Söderström.

14. Pekka Ahtiainen et al. (toim.) (1990) *Historia nyt: näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta, Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5*, Porvoo: WSOY.

15. *Environment and History*, 1/1996.

16. Timo Myllyntaus and Mikko Saikku (eds) (2000) *Encountering the Past in Nature. Essays in Environmental History*, Athens: Ohio University Press (2. uudistettu painos). Teoksen ensimmäisen painoksen vuonna 1999 julkaisi Yliopistopaino.

17. Ilmo Massa (1994) *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa*, Helsinki: Gaudeamus.

taa vuosituhatteen vaihtumiseen saakka. Päänavaajana toimi Ismo Björn, joka tarkasteli Pohjois-Karjalan biosfäärialueelle sijoituvassa tutkimuksessaan *Kaikki irti metsästä* ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta peräti tuhannen vuoden aikaperspektiivillä.¹⁸ Mikko Saikun väitöskirjan *The Evolution of a Place* tutkimuskohteena oli puolestaan Yazoo- ja Mississippi-jokien välisen alueen ympäristönmuutos jääkaudesta new dealiin.¹⁹ Björnin ja Saikun teokset edustavat metodisesti ja lähestymistavaltaan kansainvälisen ympäristöhistorian uusimpia virtauksia.

Metsähistorian sektoritutkimukset paljastavat puolestaan erinomaisesti metsäkysymyksistä kiinnostuneiden laajan tiedekirjon. Ne ovat virikkeellistä luettavaa eri tieteenalojen soveltamien metodisten oivallusten ja 'erikoisten lähdeaineistojensa' vuoksi.

Sektoritutkimusten alueella uutta näkökulmaa metsähistorian tutkimukseen toi 1990-luvun alussa maantieteilijä Ari Lehtinen analysoimalla väitöskirjassaan Lapin metsärajan käytyä kiistoja.²⁰ Hänen oppilaansa Jouni Aarnion tutkimus kohdentui puolestaan maankäytön muutoksiin ja metsien haaskaukseen Pielisjärven kruununmetsissä, joiden selvittämisessä hän hyödynsi paikkatietojärjestelmän tarjoamia mahdollisuuksia.²¹ Lehtisen toinen oppilas Teijo Rytteri vei väitöskirjassaan metsäkeskustelun metsäteollisuusyrityksen tasolle analysoimalla Enso-Gutzeitin ympäristö- ja yhteiskuntavastuun muotoutumista.²² Metsähistorian tutkimus ei ole rajoittunut pelkäs-

tään maamme rajojen sisälle, mikä kävi ilmi jo Saikun väitöskirjan esittelyn yhteydessä. Jussi Raumolin kommentoi väitöskirjassaan eri puolilla maailmaa käytyä keskustelua metsävarojen hyödyntämiseen pohjautuvasta kehityksestä.²³ Metodisesti erittäin innovatiivinen on metsäntutkija Antti Erkkilän maankäytön muutosta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä Pohjois-Namibiassa käsittelevä väitöskirja.²⁴ Se oli jatkoa Erkkilän yhdessä Harri Siiskosen kanssa laatimalle teokselle *Forestry in Namibia*, jossa tarkasteltiin metsien merkitystä namibialaisessa kulttuurissa ja taloudessa esikolonialismin kaudelta lähtien.²⁵ Timo Myllyntausen, Mina Hareksen ja Jan Kunnaksen kaskitalouden ympäristövaikutuksia luotaava artikkeli rikastuttaa tutkimusta kulttuureja vertailevalla näkökulmallaan.²⁶

Ympäristöetiikan aikakauskirjoissa²⁷ suosittu ympäristöliikkeiden ja ympäristöaktiivismin tutkimus on kytkeytynyt Suomessa vahvasti metsien käytön ja käsittelyn synnyttämiin kiistoihin. Luonnonvarojen hyödyntäminen ja metsäkysymykset nousevat näkyvästi esille Ari Lehtisen ja Pertti Rannikon toimittamassa teoksessa *Pasilasta Vuotokselle*.²⁸ Arne Reunala ja Eeva Hellström ovat tuoneet metsäkonfliktikeskusteluun kaivattua kansainvälistä ulottuvuutta vertai-

18. Ismo Björn (2000) *Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000*, *Bibliotheca Historica* 49, Helsinki: SKS.

19. Saikku (2001).

20. Ari Aukusti Lehtinen (1991) *Northern Natures: A Study of Forest Question Emerging within the Timber-Line Conflict in Finland*, *Fennia* 169:1, Helsinki: Geographical Society of Finland.

21. Jouni Aarnio (1999) *Kaskiviljelystä metsätöihin: tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910*, Joensuun yliopisto, *Maantieteen laitos, Julkaisuja* 4, Joensuu: Joensuun yliopisto.

22. Teijo Rytteri (2002) *Metsäteollisuusyrityksen luonto. Tutkimus Enso-Gutzeitin ympäristö- ja yhteiskuntavastuun muotoutumisesta*, Joensuun yliopisto, *Maantieteen laitos, Julkaisuja* 10, Joensuu: Joensuun yliopisto.

23. Jussi Raumolin (1990) *The Problem of Forest-Based Development as Illustrated by the Development Discussion 1850–1918*, *Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia* 4/1990, Helsinki: University of Helsinki.

24. Antti Erkkilä (2001) *Living on the Land: Change in Forest Cover in North-Central Namibia 1943–1996*, *Faculty of Forestry, Silva Carelica* 37, Joensuu: University of Joensuu.

25. Antti Erkkilä and Harri Siiskonen (1992) *Forestry in Namibia 1850–1990*, *Faculty of Forestry, Silva Carelica* 20, Joensuu: University of Joensuu; ks. myös Harri Siiskonen (1996) 'Deforestation in the Owambo Region, North Namibia, Since the 1850s', *Environment and History*, 3/1996, 291–308.

26. Timo Myllyntaus, Mina Hares and Jan Kunnas (2002) 'Sustainability in Danger? Slash-and-Burn Cultivation in Nineteenth-Century Finland and Twentieth-Century Southeast Asia', *Environmental History*, 2/2002, 267–302.

27. Ks. esim. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*.

28. Ari Lehtinen ja Pertti Rannikko (toim.) (1994) *Pasilasta Vuotokselle: ympäristökamppailujen uusi aalto*, Helsinki: Gaudeamus.

lemalla 1950-luvulta lähtien puhjenneita metsäkonflikteja Yhdysvalloissa, Saksassa, Ranskassa, Ruotsissa ja Suomessa.²⁹

Luonnonsuojelun ja luonnonsuojeluliikkeiden tutkimus vahvistaa käsitystä metsien hallitsevasta asemasta suomalaisessa luonnonsuojelu- ja ympäristökeskustelussa, mikä käy hyvin ilmi Heikki Roiko-Jokelan toimittamasta teoksesta *Luonnon ebdolla vai ihmisen arvoilla?*, jossa ruoditaan metsien suojelun virittämää keskustelua.³⁰ Luonnonsuojelun asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa on tarkasteltu myös järjestöhistoriikien ja järjestöihin kohdistuneen ongelmakeskeisemmän tutkimuksen kautta.³¹

Vesiensuojelukysymykset – avaus urbaaniin ympäristöhistoriaan

Vesihistoria on metsien ohella ollut suomalaisen ympäristöhistorian suosituimpia kohteita. Järvenlaskujen ja vesistö rakentamisen rinnalla 1990-luvulla virisi kiinnostus vesiensuojelun ja vesihuollon historiaan. Vesihistoria on samalla ollut päänavaus suomalaisessa vähälle huomiolle jääneessä urbaanien yhteisöjen ympäristöhistorian tutkimuksessa. Kansainvälisen urbaanin ympä-

ristöhistorian tutkimuskohteita ovat vesiensuojelun lisäksi olleet mm. ilman saastumiseen, kaupunkisuunnitteluun, meluun ja ympäristöterveyteen liittyvät kysymykset.³² Suomessa näihin 'sekundäärisemmiksi' miellettyihin teemoihin on syvällisimmin paneutunut Maunu Häyrynen Helsingin kaupunkipuistoja käsittelevissä tutkimuksissaan.³³

Suomalaisen vesiensuojelun ja vesihuollon historian tutkimuksen puolesta ovat viimeisen vuosikymmenen aikana aktiivisimmin toimineet historioitsija Simo Laakkonen ja insinööritieteitä edustava Tapio Katko. Simo Laakkosen tutkimuskohteena on ollut kaupunkien jätevesihuolto. Hän kiteyttää jätevesihuollon kehittämiseen liittyneet tekniset, poliittiset, taloudelliset, kulttuuriset ja ekologiset ulottuvuudet ansiokkaasti Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa luotaavassa väitöskirjassaan.³⁴ Laakkonen on niin ikään harjoittanut hedelmällistä yhteistyötä luonnontieteilijöiden kanssa rakentamalla kollegojensa kanssa 'koviin aineistoihin' pohjautuvan mallin Helsingin vesialueen rehevöitymisestä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä viimeisen sadan vuoden aikana.³⁵ Viimeksi mainitun tutkimus-

29. Eeva Hellström and Arne Reunala (1995) *Forestry Conflicts from the 1950's to 1983: A Review of a Comparative Study between USA, Germany, France, Sweden, Finland and Norway*, European Forest Institute, Research report 3, Joensuu: European Forest Institute; Eeva Hellström (2001) *Conflict Cultures: Qualitative Comparative Analysis of Environmental Conflicts in Forestry, Silva Fennica, Monographs 2/2001*, Helsinki: Finnish Society of Forest Science.

30. Heikki Roiko-Jokela (toim.) (1997) *Luonnon ebdolla vai ihmisen arvoilla? Polemiikka metsien suojelusta 1850–1990*, Jyväskylä: Atena; ks. myös Timo Myllyntaus (toim.) (1994) *Liikkeen voima: kansalais-toiminta ympäristökysymysten muovaajana*, University of Oulu, Research Institute of Northern Finland, Research Reports 122, Oulu: University of Oulu, 1994.

31. Jyrki Heimonen ja Jani Kaaro (1999) *Luonto-Liiton historia 1943–1998. Jaikosodan varjosta Järven tielle*. Helsinki: Luonto-Liitto; Timo Järviskoski (1991) 'Ympäristöliike suomalaisessa politiikassa', teoksessa Ilmo Massa ja Rauno Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien baaste yhteiskunnalle*, Helsinki: Gaudeamus; Timo Järviskoski (1993) 'Luonnonsuojelu ennen ympäristönsuojelua: katsaus suomalaisen luonnonsuojelun varhaiseen aatteelliseen ja osin toiminnalliseenkin kehitykseen', teoksessa Jouko Jokisalo ja Kari Väyrynen (toim.) *Ympäristökysymysten yhteiskunnallisia ja eettisiä näkökulmia, Aate- ja oppihistorian tutkimuksia 25*, Oulu: Oulun yliopisto.

32. Esimerkkejä ilman saastumiseen kohdentuneesta tutkimuksesta, ks. David Brimblecombe (1987) *The Big Smoke. A History of Air Pollution in London Since Medieval Times*, London: Routledge; Stephen Mosley (2001) *The Chimney of the World. A History of Smoke Pollution in Victorian and Edwardian Manchester*, Cambridge: The White Horse Press.

33. Maunu Häyrynen (1994) *Maisemapuistosta reformipuistoon: Helsingin kaupunkipuistot ja puistopoliittikka 1880-luvulta 1930-luvulle, Entisaikain Helsinki 14*, Helsinki: Helsinki-seura. Urbaanin ympäristöhistorian tutkimuksesta ks. myös Ari Partanen (1999) *Ilmansaasteet ja savubaitat Newcastle Upon Tynessa ja Tynesiden alueella vuosina 1860–1895*, Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto; Simo Laakkonen et al. (toim.) (1999) *Nokea ja pilvenhattaroiita: helsinkiläisten ympäristö 1900-luvun vaihteessa*, Helsinki: Helsingin kaupungin museo.

34. Simo Laakkonen (2001) *Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928*, Helsinki: Gaudeamus; ks. myös Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen ja Harry Schulman (toim.) (2001) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan: kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*, Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

35. Ks. Simo Laakkonen and Pekka Lehtonen (1999) 'A Quantitative Analysis of Discharges into the Helsinki Urban Sea Area in 1850–1995', *European Water*

hankkeen tulokset osoittavat vakuuttavasti tieteidenvälisen yhteistyön hedelmällisyyden ympäristöhistorian tutkimuksessa.

Tapio Katkon kiinnostus on taas kohdistunut vesihuoltojärjestelmien kehittämiseen Suomessa ja kehitysmaissa sekä kaupunkien vesilaitosten historioihin.³⁶ Kunnallisten vesilaitosten viime vuosikymmenellä käynnistämien historiahankkeiden ansiosta kaupunkien vesihuoltojärjestelmistä on nyt saatavilla runsaasti tietoa.³⁷ Pisimmälle vesihuoltojärjestelmien problematiikan pohdinnoissa on edennyt Petri Juuti, joka väitteli vuonna 2001 Tampereen vesihuollon ympäristöhistoriasta.³⁸

Vesihuolto- ja vesiensuojelukysymysten tutkimus on laajentunut 1990-luvulla voimakkaasti ja alaa on viety eteenpäin historioitsijoiden voimin toisin kuin metsähistorian tutkimuksessa, missä yhteiskuntatieteilijöiden ja metsäntutkijoiden panos on edelleen ollut vahva. Suomalainen vesihistorian tutkimus on ollut lähtökohdiltaan selvemmin kansallisesti suuntautunutta ja tutkimuskohteet ovat sijainneet Suomessa. Hyvän poikkileikkauksen vesiensuojelun historian trendeistä 1990-luvulla antaa teos *Harmaat aallot*.³⁹

Management -lehden teemanumero *The History of Urban Water Management in the Baltic Sea region*, 4/1999; Terttu Finni, Sari Laurila and Simo Laakkonen (2001) 'The History of Eutrophication in the Sea Area of Helsinki in the 20th Century: Long-Term Analysis of Plankton Assemblages', *Ambio*, 4–5/2001, 264–271. 36. Tapio Katko (1996) *Vettä! : Suomen vesihuollon kehitys kaupungeissa ja maaseudulla*, Helsinki: Vesi- ja viemäriulaitosyhdistys.

37. Vesilaitosten toteuttamista historiahankkeista ks. esim. Marko Stenroos, Veli-Pekka Toropainen ja Jussi Vallin (1998) *Turkulaisen veden pitkä matka Halisten koskelta Turun keskuspubdistamolle: Turun vesilaitoksen jublakirja*, Turku: Turun vesilaitos; Petri Juuti ja Tapani Katko (1998) *Ernomane vesitebras: Tampereen kaupungin vesilaitos 1835–1998*, Tampere: Tampereen kaupungin vesilaitos; Petri Juuti, Riikka Rajala ja Tapio Katko (2000) *Terveyden ja ympäristön tähden: Hämeenlinnan kaupungin vesilaitos 1910–2000*, Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupungin vesilaitos; Timo Herranen (2001) *Vettä ja elämää: Helsingin vesihuollon historia 1876–2001*, Helsinki: Helsingin Vesi. 38. Petri Juuti (2001) *Kaupunki ja vesi: Tampereen vesihuollon ympäristöhistoria 1835–1921*, Kangasala: Kehrämedia.

39. Simo Laakkonen, Sari Laurila ja Marjatta Rahikainen (toim.) (1999) *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen, Historiallinen Arkisto 113*, Helsingin

Marginaaliteemoista valtavirraksi?

Maatalouden suhde ympäristöön lukeutuu kansainvälisesti ympäristöhistorian kestoteemoihin. Maatalouden ympäristövaikutuksia ja ympäristösuhdetta on lähestytty sekä pitkän aikavälin yleisesitysten kautta että keskittymällä maatalouden erityiskysymyksiin. Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana erityisen huomion kohteena ovat olleet maatalouskemikaalien käyttöön liittyneet ympäristö- ja eettiset kysymykset.⁴⁰

Suomessa maatalouden ympäristöhistorian tutkimus on aivan viime vuosiin saakka jäänyt hämmästyttävän vähälle huomiolle historioitsijoiden keskuudessa. Maatalouden ympäristökysymykset yhteiskunnallisesta kontekstista lähestyttynä ovat kiinnostaneet eniten sosiologeja ja maantieteilijöitä. Sosiologi Pekka Jokisen ja maantieteilijä Mikko Kumpulaisen väitöskirjoja *Tuotannon muutokset ja ympäristöpolitiikka* ja *Maan ja talouden välissä* voi luonnehtia päänavauksiksi maatalouden ympäristösuhteen tutkimuksessa modernin ympäristöhistorian näkökulmasta.⁴¹ Historioitsijoista tehomatalouden ympäristösuhteeseen on pureutunut Harri Siiskonen vertailemalla ruotsalaisten ja suomalaisten maatalouden ammattilehtien harjoittamaa torjunta-aineva-

ki: SHS; ks. myös Pirkko Leino-Kaukiainen (2000) 'Cleaning a Thousand Waste-Water: Water Pollution in Finland, 1945–1970', *Scandinavian Economic History Review*, 1/2000, 81–99.

40. Ks. esim. Donald Worster (1979) *Dust Bowl: The Southern Plains in the 1930s*, New York: Oxford University Press; Douglas Helms and Douglas E. Bowers (1993) *The History of Agriculture and the Environment*, Washington, DC: Agricultural History Society; A.M. Mannion (1995) *Agriculture and Environmental Change. Temporal and Spatial Dimensions*, Chichester: John Wiley & Sons; John Perkins (1982) *Insects, Experts and the Insecticide Crisis. The Quest for New Pest Management Strategies*, New York: Plenum Press; John Sheail (1985) *Pesticides and Nature Conservation. The British Experience*, Oxford: Clarendon Press.

41. Pekka Jokinen (1995) *Tuotannon muutokset ja ympäristöpolitiikka: ympäristösosiologinen tutkimus suomalaisesta maatalouden ympäristöpolitiikasta vuosina 1970–1994*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 116, Turku: Turun yliopisto; Mikko Kumpulainen (1999) *Maan ja talouden välissä: viisi kertomusta suomalaisen maatalon luontosubteen muutoksesta*, Joensuun yliopisto, Maantieteen laitos, *Julkaisuja* 5, Joensuu: Joensuun yliopisto.

listusta ja sen tavoitteita.⁴² Samaa problematiikkaa lähestyy järjestönäkökulmasta Pentti Luoma Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton ympäristöpoliittisia näkemyksiä luotaavassa väitöskirjassaan *Vibreät viirit*.⁴³ Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen vuonna 1997 käynnistämä maa-seutuyhteisön ja ympäristön tutkimushanke toivottavasti stimuloi valtakunnallisestikin historioitsijoita tarttumaan maatalouden haastavaan ympäristöhistoriaan.⁴⁴

Kansainvälisesti ympäristöhistorian harastetuimpiin alueisiin lukeutuva ympäristötietoisuuden aatehistoria ei ole herättänyt merkittävämpää kiinnostusta suomalaisten historioitsijoiden keskuudessa.⁴⁵ Systemaattisimmin tähän problematiikkaan on historioitsijoista paneutunut Maria Suutala, joka vuonna 1990 valmistuneesta väitöskirjastaan *Tier und Mensch* lähtien on syventynyt pohtimaan ihmisen ja eläimen, mutta erityisesti naisen, suhdetta luontoon länsimaisessa ajattelussa.⁴⁶ Ympäristö kriisien ja -katastro-

fien tutkimus on niin ikään vasta juurtumassa suomalaisen historiantutkimukseen.⁴⁷ Tällä alueella kansainvälisesti merkittävimmät tulokset on saavutettu Afrikan historian tutkimuksessa. Holger Weissin vuonna 1997 valmistunut väitöskirja *Babban yunwa* pureutuu Pohjois-Nigeriassa 1900-luvun alussa puhjenneseen kahteen ankaraan nälänhätään poliittisesta, sosioekonomisesta ja ekologisesta näkökulmasta.⁴⁸

Johannesburgin haaste

Vuosituhanen vaihteeseen ajoittuneet neljä historiatieteissä esitettyä ympäristöhistorian väitöskirjaa (Björn, Saikku, Laakkonen, Juuti) osoittavat alan kotiutuneen suomalaisen historiantutkimuksen kenttään. Ympäristöhistorian tutkimuksen ja opetuksen laajenemisesta huolimatta historian laitokset eivät ole vielä rohjenneet virkoja täyttäänsään profiloitua ympäristöhistoriaan lukuun ottamatta ympäristöhistorian dosenttuureja. Nykynäkymien valossa paine ympäristöhistorian viran/virkojen perustamiseen kasvaa yhtäältä alan suosion laajenemisen kautta. Toisaalta historiatieteitä kohtaan kohdistuu paineita ympäristökysymyksiä tutkivien muiden tieteenalojen taholta, joiden piirissä on tiedostettu tämän päivän ympäristöongelmien taustalla vaikuttavien kulttuuristen ja sosioekonomisten syvävirtausten ymmärtämisen tärkeys.

Suuren haasteen ja samalla mahdollisuuden ympäristöhistorian tutkimuksen ja ope-

42. Harri Siiskonen (2000) *Myrkyttäkää, ruiskuttakaa, hävittäkää ... Ruotsalaisten ja suomalaisten maatalouden ammattilehtien kasvinsuojeluvalistus 1940–1980, Historiallisia tutkimuksia 209*, Helsinki: SKS; Harri Siiskonen (2002) 'Silent Spring and the Nordic Agricultural Magazines', *Scandinavian Economic History Review*, 1/2002, 7–23.

43. Pentti Luoma (2002) *Vibreät viirit. Muutos ja pysyvyys Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton ympäristöpoliittisissa näkemyksissä vuosina 1980–2000 Maataloustuottaja -lehden valossa, Acta Universitatis Ouluensis, Series E Scientiae Rerum Socialium 53*, Oulu: Oulun yliopisto.

44. Kimmo Jalonen (toim.) (1999) *Myrkyt kylvää vai puhdasta luontoa – Maaseutu, ympäristö ja historia, Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 50*, Turku: Turun yliopisto; Kimmo Jalonen (toim.) (2000) *Horjutettu tasapaino ja kadotettu harmonia – maa-seutuyhteisö, ympäristö ja muutos, Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 57*, Turku: Turun yliopisto. Tutkimusryhmän merkittävimpiin tähänastisiin saavutuksiin lukeutuu Sami Louekarin vuonna 2002 valmistunut lisensiaatin tutkielma, Sami Louekari (2002) *Suo siellä, suisto täällä: näkökulmia ihmisen ja luonnon vuorovaikutukseen Kokemäenjoen suistossa*, Lisensiaatin tutkielma, Turun yliopisto.

45. Ks. esim. Donald Worster (1985) *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*, Cambridge: Cambridge U. P.

46. Maria Suutala (1990) *Tier und Mensch im Denken der deutschen Renaissance, Studia Historica 36*, Helsinki: SHS; Maria Suutala (1996) *Naiset ja muut eläimet: ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa*, Helsinki: Yliopistopaino; Maria Suutala (2001) *Kesytyt nainen: seksuaalisuus ja luontosuhde länsimai-*

ssa ajattelussa, Helsinki: Yliopistopaino; ks. myös Laura Hollsten (2001) *Från paradiset till nyttolandskap: natursyner i reselitteratur från 1600-talets Västindien*, Lic.avh., Åbo Akademi.

47. Erik Tirkkonen ja Tanja Vahtikari (toim.) (1999) *Ihminen katastrofissa: sodat, taudit, ympäristötubot: kirjoituksia katastrofien historiasta, Tampereen yliopiston historian opiskelijoiden julkaisuja 1*, Tampere: Patina; R. Marjomaa, J. Nurmiainen ja H. Weiss (toim.) (2000) *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*, Tampere: Vastapaino.

48. Holger Weiss (1997) *Babban yunwa: Hunger und Gesellschaft in Nord-Nigeria und den Nachbarregionen in der frühen Kolonialzeit: unter besonderer Berücksichtigung der späten vorkolonialen Verhältnisse und der Einwirkung der Kolonialmächte, Bibliotheca Historica 22*, Helsinki: SHS; ks. myös Juhani Koponen (1988) *People and Production in Late Precolonial Tanzania: History and Structures, Studia Historica 28*, Helsinki: SHS.

tuksen kehittämiseen tarjoaa niin ikään Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokouksessa hyväksytyt toimintasuunnitelman toteuttaminen. Suomessa opetusministeriö asetti jo maaliskuussa 2002 työryhmän pohtimaan kestävän kehityksen edistämistä koulutuksessa. Korkea-asteen koulutusta käsittelevässä osuudessa työryhmä esittää kestävään kehitykseen suuntautuvien opintojaksojen sisällyttämistä sekä perustutkinto- että jatkokoulutukseen kaikilla tieteenaloilla.⁴⁹ Historiatieteissä ympäristöhistorialla on erinomaiset edellytykset hoitaa tämä vaativa tehtävä.

Ympäristöhistorian tutkimuksen tulevaisuuden suuri haaste sekä kansainvälisesti että kansallisesti on 'todellisen' tieteidenvälisyyden lisääminen tutkimuksessa, mihin päästään vasta sitten, kun eri tieteenaloja edustavat tutkijat työskentelevät kiinteänä ryhmänä yhteisen tavoitteen hyväksi.⁵⁰ Historiatieteiden ei siksi ole järkevää pyrkiä omimaan ympäristöhistorian tutkimusta yksinoikeudekseen. Tärkeää sen sijaan on, että historiatieteet pyrkivät aktiiviseen tien-

näyttäjän rooliin ympäristöhistorian tutkimuksen ja opetuksen kehittämisessä. ■

49. Opetusministeriö (2002) *Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa/ BALTIC 21E -ohjelma; Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmän ehdotus ohjelman käynnistysuunnitelmaksi*, Työryhmämämuistiot 36:2002, Helsinki: Opetusministeriö, 19. Työryhmän toimeksiantoon kuului myös avustaminen Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokoukseen valmistautumisessa.

50. Suomalaisen ympäristöhistorian muita tulevaisuuden haasteita ovat mm. urbaanin ympäristöhistorian tutkimuksen kehittäminen ja Suomen ympäristöhistorian yleisesityksen laatiminen. Kiinnostus ympäristöhistorian kansallisia ja maakunnallisia yleisesityksiä kohtaan on ollut suurta erityisesti Isossa-Britanniassa. Ks. esim. Brian William Clapp (1994) *An Environmental History of Britain Since the Industrial Revolution*, London: Longman; I.G. Simmons (2001) *An Environmental History of Great Britain: From 10 000 Years Ago to the Present*, Edinburgh: Edinburgh U. P.; John Sheail (2002) *An Environmental History of Twentieth-Century Britain*, New York: Palgrave; T.C. Smout (2000) *Nature Contested. Environmental History of Scotland and Northern Ireland Since 1600*, Edinburgh: Edinburgh U. P. Aineksia Suomen ympäristöhistorian yleisesityksen pohjaksi tarjoaa toimittaja Juha Kuisman (1997) teos *Tuli leivän antaa: Suomen ekohistoria*, Jyväskylä: Gummerus.